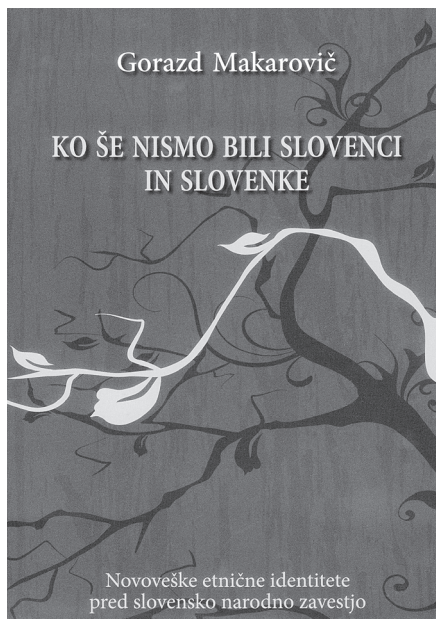

GORAZD MAKAROVIČ: Ko še nismo bili Slovenci in Slovenke. Novoveške etnične identitete pred slovensko narodno zavestjo; Slovenska matica, Ljubljana 2008, 246 str.

Najnovejša knjiga uveljavljenega slovenskega etnologa Gorazda Makaroviča je delo, ki se odziva na aktualna vprašanja ugotavljanja slovenske identitete v preteklih obdobjih. To je tema, o kateri se v zadnjem desetletju čedalje več piše, pretežno na polemičen način. Avtor knjige si je zastavil nalogo, izraženo v podnaslovu: raziskati etnične identitete (Slovencev) pred slovensko narodno zavestjo. V knjigi zavrača »značilni mit, ki vidi vso preteklost ljudi na ozemlju, ki je danes slovensko, skozi slovenska nacionalna očala« (str. 15), pri tem pa v seznamu citirane literature zaman iščemo ime vidnega slovenskega zgodovinarja Petra Štiha, ki se s tem »mitom« bori že skoraj celo desetletje in je bržkone v dobršni meri navdahnil tudi njega, da se je lotil pisanja te knjige.

Preden se podrobneje dotaknem vsebine knjige, moram reči, da podnaslov knjige veliko bolj ustreza vsebini kot sam naslov. Avtor sicer v poglavju Vsebine pojmov Slovenci in slovensko (str. 48–64), ki se mi zdi eno najboljših v knjigi, prepričljivo pokaže, da sta vse do 19. stoletja ta dva izraza pomenila to, kar

danes *Slovani* in *slovansko*. Škoda le, da avtor pri izvajanju navaja le F. Zwittra in F. Bezlaja, ne pa tudi nekaterih drugih relevantnih avtorjev, zlasti p. S. Škrabca in J. Müllerja.¹ Toda če se je sodobna slovenska narodna zavest (tako kot tudi vse druge okrog nas) razvila šele v 19. in 20. stol., to še ne pomeni, da pojmov *Slovenci* oziroma *slovenski* v etničnem (ne nacionalnem) pomenu prej ni bilo. Škof Slomšek v svoji pridigi *Dolžnost svoj jezik spoštovati* še leta 1838 pravi: »V Evropi, v najsrečnejšem delu sveta, v katerem mi živimo, so najimenitnejši trije jeziki: latinski, nemški in slovenski ... Pojdi za jugom do morja, našel boš po Hrvaškem, Dalmatinskem ljudji, ki slovenjo govorijo, kakor ti.« Ne bi se mogel strinjati s trditvijo avtorja (str. 207), da so besede *Slovenci*, *slovenski jezik*, *slovenščina* uvedli šele naši protestanti. Oni so jih šele prvi v slovenščini zapisali. Na Koroškem in Štajerskem se slovenski prebivalci od 13. stoletja imenujejo Slovenci in njihov jezik slovenski.² Edinstven primer izražanja zavesti o svoji slovenski (slovanski) identiteti najdemo v zgodbi o tovornikih iz Ziljske doline, ki so v Salzburgu o sebi izjavljali, da prihajajo iz *Windischlanda*.³ Opozoriti velja tudi na zgodovinsko izpričano ime *Beneška Slovenija*⁴ in na zanimiv grb slovenskih posesti rožaške opatije s podpisom *Schiavonia sopra Cividale*, ki ga hranijo v videnski občinski knjižnici,⁵

pa tudi na slovensko besedilo opisa meja bovškega glavarstva iz l. 1740: ... Vršhig, kateri Lahi tudi *po slobenshim* Vršhiz po Latinscho inu lasco Vršhina immenuieio...⁶ Skratka, Slovenci in Slovenke smo bili že od nekdaj, vendar seveda ne v sodobnem, nacionalnem pomenu besede, pač pa v pomenu (lokalno) slovanske etnične in seveda predvsem jezikovne pripadnosti. Ker so po ugotovitvah slovenske zgodovinske slovnice in dialektologije (Ramovš, Rigler, Logar idr.) slovenske narečne baze nastale že v poznem srednjem veku, smemo o pojmihi *slovenski* in *Slovenci* mirno govoriti že za tisti čas. Avtor skuša v knjigi ugotoviti identiteto slovenskega prebivalstva v času od 16. do 18. stoletja na podlagi dveh virov: *priimkov* in *noše*. Pretresu *priimkov*, nastalih iz etnonimskih, jezikovnih in pokrajinskih oznak, v knjigi posveti največ prostora, kar 78 strani (26–47 in 150–205), medtem ko starim upodobitvam in opisom noš nameni 72 strani (78–149). Kot jezikoslovca in imenoslovca me je seveda zlasti pritegnil pretres *priimkov*.

V Uvodnih pripombah (str. 9–25) avtor podaja t. i. »virosovno kritiko *priimkov*«. Tu med drugim trdi (str. 17), sklicujoč se na Kronsteinerja 1975 (strani ne navaja), da med osebnim imenom in vzdevkom pred 13. stoletjem večinoma sploh ni bilo razlik. To seveda ne drži: že v praslovanski dobi so obstajala osebna imena, ki so jih dajali otrokom ob rojstvu, in vzdevki, ki so jih prejeli ob prehodu iz otroške v odraslo dobo.⁷ Drži pa, da mi danes med tema dvema kategorijama ne znamo vselej potegniti trdne ločnice.

1 Glej njegovo razpravo Raba imena Slovenci v 16. stoletju. V: *Škrabčeva misel IV: Zbornik s simpozija 2002* (Nova Gorica: Frančiškanski samostan Kostanjevica, 2003), 21–41.

2 B. Grafenauer, geslo Koroški Slovenci, podnaslov Ime, Vindišarska teorija. V: *Enciklopedija Slovenije 5* (Ljubljana: Mladinska knjiga, 1991), 290.

3 B. Grafenauer, *Zgodovinski časopis* 15 (1961), 223.

4 Glej M. Kos, Beneška Slovenija – zgodovinsko ime. V: *Trinkov zbornik* (Trst: Gregorčičeva založba, 1946), 92–98.

5 Glej M. Cadau, *L' Abbazia di Rosazzo* (1989), 52.

6 J. Beran, Doneski k zgodovini prava na Goriškem. V: *Zbornik znanstvenih razprav* 28 (1959), 30.

7 Glej A. Ciešlikowa, *Słownik etymologiczno-motywacyjny staropolskich nazw osobowych. Odapelatywne nazwy osobowe* (Krakov: Polska akademia nauk, Instytut języka polskiego, 2000), IX.

Avtor meni, da nekateri vzdevki zaradi svojega slabšalnega zvena niso prešli v priimke. To je težko reči, saj poznamo nemalo priimkov, ki so preživeli vse do 19. in 20. stoletja, preden so jih njihovi nosilci zaradi vulgarnosti spremenili (ali pa tudi ne), npr. *Jebačin*, *Fuk*, *Pezdiček*, *Predikaka* ('spredaj kaka') in še nekateri. V besedilu me kot imenoslovca prese- nečajo nekateri nenavadni terminološki neologizmi: *priimkovanec* namesto 'no- silec priimka', *priimkovanje* namesto 'na- stajanje priimkov'.

Poglavje Etonimi v priimkih, naslonjenih na govore (str. 26–47) bi bilo glede na vsebino in razumevanje bolje naslo- viti Etonimi v priimkih, motiviranih z oznako jezikovne pripadnosti. Avtor je upravičeno pozoren tudi na dejstvo, da se je v slovenskih priimkih tudi za ženske uveljavila moška oblika (str. 24), prezre pa, da je o tem pri nas najbolj izčrpno in temeljito pisal akademik M. Matičetov.⁸ Pri razlagi posameznih priimkov se avtor marsikdaj naslanja na strokovno že davno presežena mnenja. Tako na primer priimek *Tavčar* ne pomeni priseljenca iz *Davče* (str. 28), kot je svoj čas me- nil pravnik in zgodovinar R. Andrejka (1939), saj je nastal prej kakor naselje *Davča*, ki ima tudi drugo etimologijo.

Da bi priimek *Hrvatina* nastal »deloma« iz nemških ženskih oblik za Hrvat (str. 31), je pač izključeno, saj pripona *-in* v priimkih ni slovnična, pač pa besedo- tvorna kategorija in pretežno slovanskega ali včasih tudi romanskega izvora, prim. priimke *Ogrin* (< Oger), *Kovačin* (< Kovač), *Jakopin* (< Jakop) ipd.

Priimki *Lachainer*, *Lahainer*, *Lachei- ner*, *Lahajnar*, *Lahajnor*, *Laharnar*, *La- harnar* nimajo zveze z etnonimom *Lah* (str. 33), pač pa so izpeljani iz toponima *Laharn*, imena zaselka vasi Bukovo na Cerkljanskem. Etimologija Laharna res- da ni pojasnjena, vendar najverjetneje ni v povezavi z Lahi (zapisi *Lochar* 1566, *Locar* 1600 kažejo na etimološki *o* v prvem zlogu).

Da bi priimek *Talian*, nekdanj *Thallian* na Kočevskem (str. 38) nastal iz *Tal* v po- menu 'dol' in bi torej pomenil 'Doljan',

je precej neverjetno. Bolje kot kopiciti nepreverjene domneve ali pa nekritično povzemati nekatere ponesrečene trditve starejših avtorjev bi bilo preiskati arhi- vsko gradivo.

Avtorju je vsekakor treba izreči priznanje za izjemno veliko količino pregledanega že objavljenega historičnega gradiva, ki ga je bolj ali manj uspešno izkoristil za iskanje etničnih in pokrajinskih oznak ali priimkov številnih oseb, ki nastopa- jo v tem gradivu. Pri nekaterih oznakah oziroma priimkih sicer že sam sluti, da imajo verjetno ožji pomen, kot je to vi- deti na prvi pogled, npr. *Dolenc* in *Go- renc*, za katera lahko mirno rečemo, da njuna podstava nista *Dolenjska* oziroma *Gorenjska*, pač pa različne *Dolenje* in *Gorenje vasi*, medtem ko je *Bric* lahko nastal ne le iz podstave (*Goriška*) *Brda*, pač pa še iz prenekaterega drugega kraja ali vzpetine z imenom *Brdo*. Pogrešam priimek *Polajnar*, ki je označeval prebivalce Poljanske doline, ali *Berginc*, ki kaže na kraj *Breginj* z okolico, *Konavc*, ki izhaja iz imena *Kanal* (ob Soči), *La- kner*, ki je označeval prišleke s (škofje) loškega ozemlja. Med priimki iz po- krajinske pripadnosti bi veljalo omeniti priimek *Nadiževc* s pogostejšimi razli- čicami *Nediževc*, *Mediževc*, *Mendiže- vec* itd.). Priimek *Pivk* gotovo ni izšel iz pokrajinskega imena *Pivka*, čeprav ima- ta imeni skupno etimologijo in podobno motivacijo. Tudi priimki *Drolc*, *Drolec* nimajo nobene povezave s Tirolsko, saj izhajajo iz slovanske podstave. Priimek *Brejc* ni v zvezi z etnonimom *Brajac*, saj je le različica priimka *Bric*. Priimek *Poljak* je nastal iz krajevnega imena *Pol- lje*, podobno kot je *Debeljak* nastal iz zemljepisnih imen (najverjetneje v več žariščih, na primer *Debeli hrib* v Selški dolini ipd.), *Seljak* iz imena zaselka vasi Bukovo *Selca (danes *Selc*) itd.

Avtorjeva trditev, da je »med slovenski- mi priimki zelo malo primerkov, za ka- tere bi lahko domnevali, da so nastali z naslonom na ime mesta, trga ali vasi«, ne vzdrži kritičnega pretresa. Zmotno je namreč avtorjevo mnenje, da so priimki tipa *Bregar*, *Laznik*, *Selan* pretežno na- stajali iz občnih imen *breg*, *laz*, *selo* in da je npr. *selan prvotno pomenil toliko kot 'naseljenec sploh'. Vsakokratna ana- liza največkrat namreč pokaže, da gre pri

teh priimkih praviloma za izpeljavo iz krajevnih ali ledinskih imen *Breg*, *Laz*, *Selo*. Poglejmo nekaj primerov: *Grohar* < *Grochauer* < Grahovo (ob Bači), *Hu- mar* < Hum (vsaj dve žarišči), *Slapar* < Slap, *Kozlevčar* < Kozlevec, *Mlakar* < Mlaka, *Ponikvar* < Ponikve, *Bitežnik* < Bitež (zaselek Grgarja), *Seliškar* < Seli- šče, *Stražišar* < Stražišče, *Arhar* < Arch, 'Raka', *Bravničar* < *Bravnica (danes Borovnica, zaselek Podmelca), *Torkar* < Torka (pod Ratitovcem), *Govekar* < Govejek, *Hlevišar* < Hleviše, *Strážar* < Straža, *Ščančar* < Ščavnica, *Šlebinger* < Šlebing < Žlebnik, *Vidregar* < Vidrga, *Andolšek* < Andol, *Gabršček* < Gabrje (pri Tolminu), *Kalan* < Kal, *Trušnovec* < Trušna (zas. Idrije pri Bači), *Zakrajšek* < Zakraj, *Drnovšek* < Drnovo, *Dovžan* < Dovje, *Samotorčan* < Samotorica, *Zibel- nik* < Zibel (zas. Babne Gore), *Mrzlikar* < Mrzli Vrh, *Setnikar* < Setnik, *Božnar* < Božna (del naselja Polhov Gradec), *Osredkar* < Osredek (pri Dobrovi) in še na stotine drugih, zlasti priimki s pripon- skimi obrazili *-šek*, *-šček*, *-šak*.

Glede na to, da sam avtor izrecno pravi, da so »za raziskavo novoveških etničnih identitet pred slovensko narodno zave- stjo najpomembnejši vir etnonimi, zlasti tisti, ki so ohranjeni v priimkih, sem se v pričujočem zapisu osredotočil pred- vsem na ta, vsekakor osrednji del knjige. Kljub obsežnemu zgodovinskemu gradi- vu, ki ga je avtor pregledal in črpal v ta namen, se zdi, da rezultati raziskave niso niti dovolj izčrpni niti dovolj zanesljivi. Škoda, da avtor ni v večji meri upošteval novjših izsledkov slovenskega imeno- slovlja.⁹ Knjiga sicer ne glede na te kritič- ne pripombe predstavlja zanimiv poskus uporabe osebnoimenskega gradiva za etnološke namene.

8 Slovenskim Orlicam pristrižene peruti. *Delo – Književni listi* (10. marec 1994); *Drevesa* (de- cember 2000), 4–10.

9 Prim. Slovensko imenoslovlje, tematska šte- vilka *Jezikoslovnih zapiskov* 8, št. 2 (2002) z bibliografijo najpomembnejših objav.